

Entrevista a Lina Sansano

"Un costum, una tradició, una manera de fer les coses, una cançó,... tot això també és patrimoni i es perd igual de pressa, o més, que els objectes que tu pots agafar o comprar i dur a un museu". Lina Sansano reconeix que el més urgent, ara mateix, és recuperar el patrimoni

La història en primera persona

Magdalena Cortès

oral, la història contada en primera persona; tot allò que poden explicar els testimonis que queden del que va ser la societat rural eivissenca. Un món del qual ella enyora, sobretot, una cosa: el tarannà de la gent. Un parell de vegades durant l'entrevista fa referència a la manera de ser de la gent del camp: afable, discreta, al principi seriosa però

després plena d'ironia i de sentit de l'humor. Lina Sansano va començar de zero, fa deu anys, a recopilar peces d'aquella societat en extinció que conegué a través de la seva padrina. El Museu d'Etnografia d'Eivissa que dirigeix reproduceix una casa pagesa amb la intenció de mostrar com era la vida quotidiana a l'Eivissa preturística. Hi trobam la cuina, la cambra de dormir i la cova del vi, però també mostres de la indumentària, joies o instruments musicals. Un museu que, segons ella, dóna una idea romàntica d'un passat que ja no existeix. D'una vida que no era ni millor ni pitjor, però a la qual, pensa, ningú no vol tornar.

-Com va començar el vostre interès pel patrimoni cultural d'Eivissa?

-Sempre m'ha agradat molt parlar amb les persones majors, amb persones que saben coses, que t'expliquen, que et conten... per a mi és una gran passió que em continen coses i intentar entendre per què era que ho feien d'aquella manera, lligues els teus coneixements, saps que històricament hi havia això o allò i ho intentes casar per comprendre cada època.

No sé si hi té molt a veure, però la família del meu pare era de Vila i la família de la meva mare de Santa Gertrudis i sempre m'agradà molt parlar amb la meva àvia pagesa, perquè tenia una forma de ser molt especial que feia que tothom se l'estimàs, no només nosaltres, sinó tothom. Més tard m'he adonat, parlant amb la gent del camp, que tenen un caràcter molt afable, evidentment hi ha de tot i no es pot generalitzar. Tot i que al principi poden semblar secs i molt seriosos, després t'adones que fan contínuament bromes iròniques. És una gent molt entranyable i

jo, en certa manera, estic enamorada de la manera de ser d'aquesta gent que ja pràcticament s'ha perdut.

-Com va ser el procés de recuperació de patrimoni per al Museu d'Etnografia d'Eivissa?

-Me'n record que quan em varen encarregar el projecte del museu no hi havia ni una sola peça. Per començar a buscar em va ajudar molt anar un parell de vegades a la cadena COPE a explicar què volíem fer. Tenien un programa el dissabte matí que escoltava molt la gent del camp que es deia "El nostre camp". Al principi no passà res; llavors vaig començar a fer el treball de camp, a anar a cases pageses... i molta gent quan em veien arribar amb el cotxe em miraven amb aquella cara... "aqueixa vilera, ara què voldrà?". Començava a parlar, els deia que era Lina Sansano, el meu primer llinatge no és pagès, "i de ca qui sou?, vos sou aquella que parlau per la ràdio?", i això ajudava molt...

Després començava a explicar que preparàvem un museu i que buscàvem peces, i amb sort m'ensenyaven alguna cosa i em deien: "això no val per a res", "això ho vaig a tirar", i jo els deia, "no, no, no! si m'ho voleu donar o vendre jo m'ho enduc, per al museu m'anirà bé", "però si és brut, no val per a res, ho tenim aquí baix la figuera..." i, bé, a poc a poc...

-I com reacciona la gent quan veu a un museu els objectes de la seva vida quotidiana?

-Ho revalor i a més de revalorar-ho, s'emociona. El dia que es va inaugurar el museu, l'any 94, només teníem allò que era exposat i a partir d'aquell moment varen començar a ploure molt més de pressa les donacions. La gent va veure que aquelles coses que volien tirar eren importants i que no només no ho havien de tirar, sinó que a més, aquí se'n feien càrrec, ho varen començar netejar i a restaurar... i va ser una manera d'engegar. Sobretot el que era molt polític era veure com la gent gran s'emocionava de veure que la gent jove ens interessàvem per coses que ells havien utilitzat tota la vida que ara amb la

modernitat havien abandonat. És una experiència molt enriquidora.

EL FESTEIG PAGÈS

-Quin aspecte defineix millor la vostra cultura i la vostra identitat?

-Una cosa que ha influenciat molt i que ha marcat que les coses fossin com són i no d'una altra manera és la dispersió del poblament a l'àmbit rural. Antigament, ja des de l'època púnica, i això és molt important, el poblament de l'illa ha estat dispers, no s'han creat pobles concentrats amb totes les cases juntes i les terres per separat i el fet que cada un visqués aïllat ha determinat molt els costums d'Eivissa i Formentera.

-De quina manera ha influït aquesta dispersió del poblament?

-Un exemple molt clar, que és el que jo més he estudiat, és el festeig pagès. Els joves s'havien de conèixer per casar-se, però com que no vivien a prop i, a més, teníem aqueixes reminiscències, jo diria que del nord d'Àfrica, que no permetien a la dona moure's de ca seva i menys encara a les al·lotes fadrines, els al·lots anaven de casa en casa per conèixer els al·lotes i per començar el festeig pagès.

El diumenge, que era el dia que les famílies sortien i anaven a missa, era quan els al·lots veien les al·lotes i s'assabentaven d'on vivien, i potser el diumenge següent les anaven a visitar. Hi havia una forta autoritat paterna i si el pare considerava que la seva filla encara era molt jove no permetia el festeig, però una vegada que pensava que ja tenia edat per festejar, havia de deixar entrar tots els nois que hi anaven. Si la noia era guapa, de bona casa, simpàtica i tot això, hi anaven deu o dotze joves cada vegada i l'al·lota els rebia d'un en un. Mentre, tots els altres feien cua. A la part principal de la casa, que és la que nosaltres anomenem porxo, a un cantó es posaven tots els nois que anaven arribant, per rigorós ordre, i allí podien jugar a les cartes o xerrar o cantar, o el que volguessin, i a l'altre cantó de la sala es posaven tres cadires on s'asseia l'al·lota i devora l'al·lot i l'altra cadira es posava davant, girada al revés, i l'al·lot s'hi recolzava al

"La Guerra Civil va trencar moltes coses, va trencar molts de costums i moltes tradicions"

Lina Sansano Costa va néixer a Eivissa l'any 1962. És llicenciada en geografia i història i en antropologia cultural per la Universitat de Barcelona i postgrau i màster en museologia i patrimoni etnològic. El 1988 tornà a Eivissa, el primer any donà classes a l'Institut Santa Maria i l'any 1989 entrà a treballar a la Conselleria de Presidència del Consell Insular d'Eivissa i Formentera. L'any 95 va treure una plaça de tècnica de cultura a la Conselleria de Patrimoni. El 1993 li encarregaren el projecte del Museu Etnogràfic d'Eivissa i durant l'any següent es dedicà a fer el projecte i a la localització de peces. El museu, dalt del Puig de Missa, a Santa Eulària, es va inaugurar el 1994. L'any 2001 començà a fer feina en la creació de l'Arxiu d'Imatge i So, que es va presentar públicament l'any 2002 i del qual n'és responsable tècnica. Actualment compagina la seva tasca com a tècnica de cultura del Consell amb la direcció del Museu Etnogràfic i el desenvolupament de l'Arxiu d'Imatge i So. També és coordinadora de l'àrea de cultura popular de l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera i vicepresidenta del Consell Assessor de Cultura Popular.

respatller per tapar una mica i crear un ambient d'intimitat. La mare de l'al·lota sempre solia ser per allí pel porxo, per vigilar, i si hi havia molts d'al·lots podien acabar de festejar a les dues o les tres de la matinada.

-Fins quan es va mantenir el festeig pagès?

"La dispersió del poblament a l'àmbit rural ha determinat molt els costums d'Eivissa i Formentera"

-Jo diria que la Guerra Civil va trencar moltes coses, va trencar molts de costums i moltes tradicions. A alguns pobles va desaparèixer abans, per exemple, a Sant Jordi i als pobles més pròxims a Vila, però a Sant Carles i a Sant Agustí jo conec gent que va festejar així; fins gairebé els anys cinquanta i seixanta.

-Quina importància tenen les joies a la cultura eivissenca?

-Malgrat que a les famílies de la pagesia no hi havia gaires diferències econòmiques, perquè en general totes eren més aviat pobres, les poques diferències que hi havia es

traslladaven al que s'anomena l'empredada o la joieria completa de l'al·lota, que eren els pectorals, els botons de les mànegues, les arracades i els anells.

Les joies passaven de mares a filles i si n'hi havia dues s'ho partien, en canvi els anells, si la mare en tenia, eren per al fill. I el fill els havia de regalar a la seva promesa. Hi havia una mica l'obligació moral que si un al·lot anava a festejar amb una al·lota que tenia empredada li havia de regalar els anells, en canvi si l'al·lota no en tenia, no hi estava obligat. Això provocava una certa endogàmia, una tendència al casament entre iguals, encara que sempre podia passar de tot, perquè hi havia alternatives per rompre aquestes tradicions, com eren les fuites.

-Què eren aquestes fuites?

-Els joves es casaven segons el que deien els pares, però si els pares deien que no i ells s'entossudien, tenien l'opció de fugir, i llavors els pares sí que ho consentien, perquè era una cosa que era socialment ben vista. Això sí,

no s'escapaven mai tots sols, de vegades no hi anava ni el promès a fer fugir l'al·lota, enviava uns amics o uns familiars que la duïen a casa d'un tercer, perquè mai no es posàs en dubte l'honestat de l'al·lota. Hi ha uns historiadors, els Demerson, que han estudiat els processos judicials del segle XVII a Eivissa i quasi tots es refereixen a enfrontaments per ruptures de prometatges. Hi havia gent que escapava però que ho feia malament i llavors aquesta al·lota ningú no la volia.

També hi havia incidents greus molt sovint, perquè els nois anaven armats i si quan anaven a festejar es barallaven, perquè a més solien ser molt primmirats i per qualsevol cosa s'ofenien, tot d'una treien l'arma. Això ha fet que moltes vegades es digués que l'eivissenca era una població salvatge, encara que això depèn del color amb què ho mireu, perquè d'altres historiadors o viatjants com l'Arxiduc Lluís Salvador tampoc no ho veïeren tan salvatge i tan dramàtic i no s'escandalitzaren tant d'aquests costums.

-Per quin motiu anaven armats els joves?

-Els nois anaven armats perquè al segle XVI hi havia continus atacs dels turcs i els berbers. El govern local demanava a Madrid gent per a la defensa, però no hi havia manera, perquè era el moment que la Corona espanyola estava girada cap a l'Atlàntic, ja havíem descobert Amèrica i la flota se n'hi anava a buscar or i plata i les Illes, almenys Eivissa i Formentera, estaven abandonades. Aquests anys de tanta incursió barbaresca, Formentera es va haver de deshabitar perquè era un saqueig continu i a Eivissa els habitants es varen organitzar per vigilar des de les torres de defensa i poder defensar-se i amagar-se a les esglésies o a les torres quan hi havia perill. I sempre va quedar aquest costum dels homes d'anar armats amb ganivets o amb pistoles.

FORMENTERA

-I com era la societat agrària de Formentera?

-Formentera va estar quatre segles deshabitada per mor de les incursions barbaresques i em sembla que va ser a finals del segle XVII i principis del segle XVIII, quan ja es necessitaven més terres i no hi havia tant de perill, que es donaren cartes de repoblament a habitants d'Eivissa perquè hi tornassin. Al principi va costar molt, la gent tenia molta de por i hi anaven, sembraven i tornaven cap a ca seua, no deixaven la casa d'Eivissa, fins que a poc a poc s'hi varen establir. La gent de Formentera és descendent d'eivissencs, el que passa és que, amb dos segles, han deixat alguns costums més encotillats i s'han adaptat també a les peculiaritats de l'illa. Malgrat que estan pràcticament aferrades, Formentera és Formentera i Eivissa és Eivissa. Hi ha diferències, tant en la manera de fer com en la cuina, una mica en els vestits,... no moltes, però pens que hi ha unes diferències que s'han de reconèixer i salvar.

-Com quines?

-Formentera és una illa molt plana, on tenen molta manca d'aigua i hi fa molt de vent. El paisatge en ell mateix ja

és diferent, perquè les terres estan molt subdividides amb parets per protegir el sembrat. Els tipus de productes que tenien eren molt més especialitzats. I si els productes d'allà són diferents, la cuina també és una mica diferent, a pesar que no són moltes les diferències. Per exemple, hi havia molt més costum i necessitat de sortir a pescar i els productes bàsics de la cuina eren més habitualment el peix que no a la pagesia d'Eivissa. S'estilava molt l'ensalada de peixet i també hi havia moltes casetes amb els seus llautets i, encara ara, es fa molt de formatge de cabra. En general han quedat potser una miqueta més anquilosats allí que no aquí i és curiós veure que si aquí, a Eivissa, els diferents pobles tenen cada un les seves varietats, allí a Formentera una cosa són els de la part de la Mola i els altres els d'abaix i també tenen les seves diferències.

EL TURISME

-Què va eliminar primer el turisme? Què és el que més s'ha perdut amb el pas del temps?

-Amb el boom turístic tot allò relacionat amb el camp tenia una connotació pejorativa. Es va passar de manera molt brusca, en una generació, d'una economia totalment d'autosubsistència al sector serveis, gairebé tothom s'averkonyia de ser pagès i va abandonar la cultura lligada al camp per anar-se'n a treballar als hotels. Això és comú a totes les Balears, si treballaves tot l'any al camp no tenies uns ingressos segurs i fiables, en canvi anaves a un hotel sis mesos i vivies bé tot l'any... La gent va arraconar els aspectes més característics de la nostra cultura local fins que, a poc a poc, primer alguns grups culturals com l'Institut d'Estudis Eivissencs o gent així, que havia estudiat i que tenia més sensibilitat, es va interessar per recuperar la nostra cultura. En els anys vuitanta i noranta, jo pens que ja va quedar clar que la modernitat està molt bé, perquè ofereix moltes comoditats, però que no s'ha de girar l'esquena al que és la pròpia història, el propi passat, la nostra cultura en general.

-Què va fer que Eivissa es convertís en una illa de referència del moviment hippy de tot el món?

-Jo crec que un fet típic i peculiar d'aquí, l'aïllament de les cases, segurament hi va tenir a veure. Els hippies au-

tèntics, els dels anys seixanta i principis dels setanta, eren gent que venia dels Estats Units, de Canadà,... gent de famílies riques que volia oblidar la societat de consum i viure a una casa de camp aïllada. I això és el que teníem aquí: cases aïllades, sense aigua corrent ni llum ni res. I tampoc no necessitaven gaire roba per vestir-se. La gent d'Eivissa primer s'espantava molt, però en el caràcter eivissenc per molt que un s'espanti no diu res, ho tolera, encara que això no vol dir que els agradi. Jo me'n record, sobretot dels primers anys, que veure gent nua a les platges ofenia molt, parl d'una època en què encara vivia Franco i tots anàvem a col·legis de monges i de capellans. Els nostres pares no es volien mesclar amb tot això, ells devien pensar que es podria aturar i quan varen veure

que no s'aturava sinó que anava a més, llavors ho varen acceptar i ja està.

-Què queda de la cultura de l'època preturística?

-No sé que en queda, perquè han estat canvis en poc temps que tothom ha hagut de pair més bé o més malament. Encara hi ha gent del camp, molt poca, que viu a l'interior de l'illa, gent major que és d'aquella manera, que cada setmana fan una fornada de pa, que es fan les seves espardeñyes d'espert, el seu vi, el seu oli... però la gent jove de Vila no n'és conscient.

ELS MUSEUS DEL FUTUR

-Pensau que els museus etnològics, com ara els entenem, deixaran de tenir sentit amb la desaparició de les cultures locals, per influència de la globalització?

-Tampoc no hem de confondre la història amb l'etnologia, que pot ser una cosa completament actual i contemporània. Museus com aquest, d'etnologia agrària, de cada vegada se'n crearan menys, però actualment es creen museus etnològics, però de la societat contemporània. La museologia té futur quan s'obre cap a la societat urbana i la societat industrial i per aqueixa part hi ha molta

"Tot el que t'explica la gent del camp és la història contada en primera persona"

DELS "BAILES REGIONALES" AL BALL PAGÈS

Al "porxet", la terrassa del primer pis del Museu d'Etnografia d'Eivissa, hi ha un espai dedicat als tallers d'artesanía. Hi trobam Xicu Bufí, artesà i mestre de ball pagès, que talla amb un ganivet el dibuix lateral d'un tambor fet de fusta. El tambor i la flauta són els instruments que toquen els sonadors dels grups de ball pagès, els balladors els acompanyen amb les castanyoles. Lina Sansano explica que precisament el ball pagès és una de les tradicions que més fàcilment s'ha conservat. Els grups de "baile regional" que organitzava Pilar Primo de Rivera facilitaren la seva continuïtat durant la dictadura. I dels "bailes regionales" es passà al ball pagès lligat a la cultura i a la llengua eivissenques. Amb les actuacions als hotels, els grups de ball pagès també es beneficiaren del *boom* turístic, encara que Xicu Bufí assenyala que es reduïren els sonadors de dos a un, perquè així "tocàs més a l'hora de repartir". Avui en dia, a Eivissa i a Formentera hi ha vint-i-dos grups de ball pagès, una xifra que "està prou bé," explica Lina Sansano.

El grup de Santa Eulària és un dels més nombrosos, cada setmana assagen una trentena de persones i en total són més de vuitanta. Balladors n'hi ha molts, però Lina Sansano explica que la cosa canvia quan parlem de sonadors o cantadors. Hi ha grups que només tenen un sol sonador

i de vegades, si no pot tocar, n'han d'anar a cercar-ne un altre d'una altra grup. Passa el mateix amb la cançó glosada i la redoblada que, diu Lina, tenen el perill de perdre's. Dins la cançó redoblada hi ha les anomenades caramelles, unes cançons que només es canten per Nadal i per Pasqua que provenen de l'època medieval i que evoquen els goigs de la Mare de Déu. El Consell Insular d'Eivissa i Formentera, a iniciativa del conseller de Patrimoni, Joan Marí Tur, vol declarar les caramelles Bé d'Interès Cultural, com s'ha fet a Mallorca amb el Cant de la Sibil·la. Per a Lina Sansano és important que la gent prengui consciència de la importància històrica i cultural d'aquestes coses, com a primera passa perquè tenguí interès a aprendre-les i a continuar-les. En aquest sentit, Sansano aposta per introduir dins el currículum escolar ensenyaments de cultura popular, com preveu la llei de cultura popular del 2002, encara no desenvolupada. Des del Museu, Lina Sansano s'esforça per atreure el públic local, per això procura canviar sovint algunes exposicions. El mes de maig s'ha presentat una mostra d'armes i ara té al cap preparar-ne dues, una sobre mestres d'aixa i una altra d'objectes referits a pes i mesures.

feina a fer. Per exemple, aquest museu tendeix a ser l'escenificació del que era una casa pagesa i això està bé, perquè a nivell didàctic la gent jove ho veu i es fa una idea aproximada de com es vivia. Però, hi ha altres tècniques, altres maneres d'exposar el material que pens que també poden ajudar molt i no només per explicar la societat tradicional sinó també la societat actual i urbana.

-Abans es vivia millor o pitjor?

-La gent tendeix a tenir una idea romàntica de la societat del passat, que no és real, i a creure que abans es vivia millor que ara. No sé si es vivia millor o pitjor, ara sí, es

vivia diferent. Ara hi ha més comoditats, ara tenim més estrès, ara patim més d'unes coses que abans no patíem, jo no sé qui es canviaria per viure a la societat d'abans. Ara intentam recuperar la cultura i el coneixement de les tradicions, però quasi ningú no vol tornar a viure com abans, perquè vivien a cases on no hi havia aigua corrent ni llum ni calefacció. No tenien cotxes... i a això ningú no hi vol tornar...

-Què s'ha de recuperar amb més urgència ara mateix?

-On s'ha de treballar més és en la recopilació de fonts orals. La història oral és molt important i això sí que pens que és una cosa en la qual encara no ens hi hem posat prou. I és molt urgent i molt important.

-Deia el filòsof Emili Lledó que "cada vell que mor a l'Àfrica és una biblioteca inexplorada on s'ha calat foc". Ho podem traslladar a la nostra societat?

-Sí, és clar. Tot el que explica la gent del camp és la intrahistòria, és realment la manera de viure d'un poble, la història contada en primera persona. I quan tens moltes històries gravades, destries el que és particular de cada persona i et trobes que hi ha uns elements base que coincideixen sempre. Però no es tracta de fer una o dues entrevistes, sinó de fer-ne un munt, i quan agafes una persona has d'aconseguir que s'obri. Això és el que més falta treballar ara.